

10 דקות של עיון - מועדי אייר

פרק י: לאופיה של קדושת ירושלים (2) - עיר שעושה את כל ישראל חברים

הרב ישי אנגלמן

בפרק הקודם התחלנו לעסוק בעניינה של קדושת ירושלים. ממה נובעת הקדושה, ומה היסוד של ההלכות השונות התלויות בהימצאות 'לפנים מן החומה', בירושלים. אפשרות אחת שהעלינו היא שירושלים מהווה מעין הרחבה של המקדש. אמנם למקדש ולהר הבית, יש אזור תחום, אך הקרבה של ירושלים אליהם גורמת לכך שלירושלים יש 'מקצת מקדושת המקדש', וממילא, עניינים מסוימים הקשורים לעולם המקדש, כמו אכילת קדשים קלים, יכולים להיעשות גם בה. במובן הזה, לירושלים אין קדושה עצמאית. אפשר לומר שסוג הקדושה זהה לקדושת המקדש, גם אם הקדושה בפועל אינה באותה רמה ואיכות.

אפשרות נוספת שהעלינו, היא שקדושת ירושלים נובעת מכך שהאזור שסביב המקדש משמש בפועל, וגם מיועד, על פי התורה, לכינוס חכמים המסוגלים להורות לעם את לימוד התורה ודרכי עבודת ה'. ירושלים היא המקום אליו מגיע אדם מישראל מדי זמן לצורך אכילת מעשר שני, נטע רבעי ואכילת מעשר בהמה, ומתוך ישיבתו שם בין אנשי המקדש וירושלים, הוא לומד "ליראה את ה'". אגב, אפשר אולי להבין לפי זה שיטה מיוחדת שמעלה תוספות הרי"ד בחידושו לראש השנה (ו, ב ד"ה ואשתו של יונה) לפיה גם אם אישה פטורה מלעלות למקדש בירושלים ולהקריב קרבן, היא חייבת לעלות לירושלים. אפשר להסביר שהחיוב לעלות לירושלים, גם בלי לעלות למקדש, נובע מכך שגם ההימצאות בירושלים יש בה מימד של 'עמידה לפני ה'', גם בלי האפשרות של הקרבת קרבן, אלא מצד העובדה שהמקום מכונן את תודעת יראת ה' ולימוד תורתו בלב אלו שעולים אליו.

אם נתבונן, נראה כי גם לפי הכיוון הזה, קדושת ירושלים קשורה בקשר אדוק אל המקדש. במקדש נמצאת לשכת הגזית, ועובדים בו וסביבו כהנים ולווים, ומתוך כך הוא משמש כמרכז רוחני שממנו יכולה לצאת השפעה לכל קצוות הארץ, דרך אלו שיבואו להתגורר בירושלים אפילו לזמן קצר. אם כן, לפי שני ההסברים הללו, ברורה מאוד שיטת הרמב"ם שהזכרנו בפרק הקודם, לפיה קדושת ירושלים תלויה בקדושת המקדש ולא בקדושת ארץ ישראל, ואף שבגלות בבל בטלה קדושת הארץ, קדושת ירושלים, כמו קדושת המקדש, לא בטלה. אמנם, כבר הזכרנו כי לדעת רש"י במסכת סוכה (מא, א), לירושלים אין דין 'מקדש' אלא דין 'גבולין', ויתכן שמדבריו עולה אפשרות אחרת, לפיה קדושת ירושלים, אינה נובעת, מבחינה הלכתית, מקדושת המקדש. ובאמת נראה שניתן להצביע על כיוון נוסף להבנת מהותה של קדושת ירושלים, העולה מתוך הספרי. בפרשת במדבר, הפרשה שלעולם סמוכה ליום ירושלים, מלפניו או לאחוריו, מתחילה התורה לעסוק בסדרי מחנה ישראל, מושג שיש לו גם משמעות

כל הזכויות שמורות

הלכתית. מושג זה משמעותי שהרי יש דין של 'שילוח טמאים מן המחנה', הנלמד מהפסוק בפרשת נשא, 'ולא יטמאו את מחניהם', כאשר ישנן רמות שונות של טומאה, וככל שהטומאה חמורה יותר, נדרש ריחוק ממחנה שנמצא במעגל חיצוני יותר, ביחס לקודש. במדרש ההלכה לפרשת נשא, על הפסוק 'ולא יטמאו את מחניהם' (במדבר ה,ג), דרשו:

מכאן אמרו ג' מחנות הן מחנה ישראל ומחנה לוייה ומחנה שכינה מפתח ירושלים ועד הר הבית מחנה ישראל מפתח הר הבית עד העזרה מחנה לוייה מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה.

יש כאן דבר מפתיע: אם היינו מנסים להשוות בסברה בין סידור מחנה ישראל במדבר לבין הרמות השונות של הקדושה בתוך ארץ ישראל, היינו מן הסתם משווים את מחנה ישראל שבמדבר, לארץ ישראל כולה, את ירושלים, או הר הבית, למחנה לוייה, ואת המקדש למחנה כהונה. אבל המדרש משווה בין מחנה ישראל שבמדבר לקדושת ירושלים, ופתח הר הבית כבר מושווה למחנה לוייה. מה משמעות ההשוואה הזו? מדוע שלא נשווה את ארץ ישראל, שם מתגורר כל עם ישראל, למחנה ישראל שבמדבר?

אפשר להציע שקדושת 'מחנה ישראל' קשורה לכך שעם ישראל יושב בצורה מסודרת ומרוכזת, דבר שהתקיים במדבר, אך לא מתקיים בארץ ישראל, שם נוצר באופן טבעי איזה שהוא 'פיזור'. גם פיזור של השבטים וגם פיזור של כל משפחה ומשפחה בנחלתה. אפשר להניח שהיחידים הפזורים ברחבי הארץ בזמן יהושע, לא חוו באופן יומיומי את קיומם כחלק מהקיום הקולקטיבי של 'מחנה ישראל', של העם כולו כיחידה אורגנית אחת, ולעומת זאת, התמונה של מחנה ישראל במדבר, בהחלט מתיימרת להיות כזו.

אז מה התחליף למחנה ישראל שבמדבר? אומרים חז"ל: זו קדושת ירושלים. אמנם בירושלים לא נמצא עם ישראל כולו, אבל ירושלים ביסודה, שייכת לכולם, ואולי נכון להגדיר את ההימצאות בה כהימצאות בליבה של ארץ ישראל, שסביבה מרוכז העם כולו. כמה הלכות ומדרשים יכולים לחזק את התפיסה הזו, בנוגע לירושלים, וביניהם הקביעה – שיש לה השלכות הלכתיות – ש"ירושלים לא נתחלקה לשבטים". מחמת קביעה זו סוברים חכמים (מגילה כו, א) שבירושלים לא קיים דין של טומאת צרעת בבתיים, כיוון שהדין קיים דווקא ב"בית ארץ אחוזתכם", מקום שחולק לעם כ'אחוזתה' השייכת למשפחה פרטית, תנאי שלא מתקיים בירושלים. הגמרא מקשרת את הדבר להלכה נוספת ולפיה "אין משכירין בתים בירושלים, מפני שאינן שלהם". גם דרי הקבע בירושלים, הם בעצם אורחים. בהקשר זה, ראוי להזכיר גם את דברי הירושלמי במסכת חגיגה (ג, ו) המסביר את ההלכה לפיה בזמן הרגל, גם עמי הארץ נאמנים בענייני טומאה וטהרה של תרומה, ומביא לה מקור מהפסוק "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו – עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים". כשעם ישראל כולו נמצא בירושלים ומתכנס סביב הסיפור המשותף שלו סביב הייעוד שלו, הופכים כולם לחברים, הן במובן המעמד ההלכתי, כולם בגדר 'חבר' הנאמן בענייני טהרות, והן במובן האחדותי.

לפי ההסבר הזה, ניתן להבין שאופיה של ירושלים לא יונק מקדושת המקדש, אלא מקדושת ארץ ישראל, שבתוכה יושב עם ישראל. ירושלים היא מקום הכינוס, המקום שמרכז את היחידים והופך אותם לעם, ובמובן הזה אפשר

לומר שהתודעה הלאומית של עם ישראל במהלך ישיבתו בארץ ישראל, יונקת מאותם רגעי שיא שבהם העם מתכנס ומתאחד בירושלים. אין ספק שגם להסבר זה, יש קשר אדוק בין ירושלים לבין המקדש, שכן לא לחינם מרכז ארץ ישראל, מחנה ישראל, נמצא סביב המקדש, אך הקדושה במובן ההלכתי, לפי ההסבר הזה לא מתפרסת מהמקדש אל ירושלים החוצה, אלא מתנקזת מארץ ישראל אל ירושלים, פנימה.

לקראת סיום הפרק, והסדרה בכלל, נביא קטע מתוך נאום שנשא אברהם יהושע השל, במהלך ביקור בארץ לאחר מלחמת ששת הימים, נאום שהודפס במבוא לספרו 'ישראל ההווה והנצח'. הקטע עוסק בזיקתם של יהודי התפוצות לאירועי מלחמת ששת הימים, והוא מתרכז דווקא בתחושות של יהודי ארצות הברית בזמן שלפני פרוץ המלחמה. למרות שהקטע המרגש הזה, לא עוסק ישירות בעניינה של ירושלים, הוא מתכתב עם הרעיון של חיבור פזורת ישראל בכל מקום שהיא אל הסיפור הגדול של עם ישראל לדורותיו, והוא גם מהווה סיום נאה לפרקי סדרת מועדי אייר:

רצוני לייחד את הדיבור... על הימים שקדמו לפרוץ המלחמה בין ישראל ושכנותיה הערביות [...] היה כאילו פרק בספר תהילים נכתב באותם הימים. כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש... אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד... ממעמקים קראנו: -להים אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקול -ל. כלום תתן רשות למשחית לבצע שנית תכנית אוישוויץ?... כלום יתן הקב"ה יועם האור הגדול? הלך הנפש של אותם הימים, הימים הנוראים, למה היה דומה? להלך הנפש של יהודי חרש בערב יום הכיפורים עם חשיכה, שעה בה מרגיש הוא בכל נימי לבו שחייו תלויים לו מנגד, אלא אם כן יזכה לסליחה ומחילה. אף בימים הנוראים שעברו עלינו, הרגיש כל יחיד שחייו שלו על כף המאזנים, למוות או לחיים, שכל תולדות ישראל על כף המאזנים.

לא היתה התעוררות זאת נתינת דעת בלבד, מידת הרחמים הנובעת מתוך יחס לעם ישראל. צערה של חמלה הוא בחינת צער מרחוק, צערו של מסתכל, ואילו השתתפות זאת הזדהות היתה, עניין הנוגע במהותו, בכבודו ובעצמו. נפגע היהודי והזדעזע. השכינה אומרת: עמו אנכי בצרה, וכל יהודי אמר ליהודי המדינה: נפשי קשורה בנפשותיכם.

"ובמורא גדול זה גילוי שכינה". בשעה זו של מורא גדול זכה היהודי לגילוי שכינה, לגילוי במעמקים, בנקודה שבלב. נתגלתה לו התקשרותו הגורלית בעם השוכן בציון. נחשף לו לכל יחיד שהעם בתפוצות נאחז בסבך העם בישראל, שגורלו של כל יחיד נעוץ במדינת ישראל...

היתה השעה הזאת שעת התעוררות דתית עצומה, גילוי דביקות, חזון אמת. הרגשנו פתאום ברציפות שבין יהודי הדור הזה ובין העם בתקופת המלכים והנביאים. למרות מרחקי התקופות ושינויי התרבות, אותו עם חי אנחנו, אברים בקומה שלימה של כנסת ישראל של כל הדורות. שמע היחיד את הקול: איכה? ונענה ואמר: הנני.